

ANTHROPOLOGICA SLOVACA

GABRIELA CHOCHULOVÁ
Percepcia hrozby v čase pandémie

NINA ČVIRIKOVÁ
**Seba-identita a proces coming-out
u gay mužov**

JURAJ PODOBA
**The Cultural Economy of Protest
in Post-Socialist European Union.
Village Fascists and their Rivals**
London and New York:
Routledge 2021, 211 strán.

ROČNÍK 2 · ČÍSLO 1 · MMXXIV

Slovenská asociácia sociálnej antropológie

ISSN 2730-0579

OBSAH

Editoriál	3
Percepcia hrozby v čase pandémie	4
Gabriela Chochulová	
Seba-identita a proces coming-out u gay mužov	16
Nina Čviriková	
The Cultural Economy of Protest in Post-Socialist European Union. Village Fascists and their Rivals	22
London and New York: Routledge 2021, 211 strán.	
Juraj Podoba	

EDITORIÁL

Milé čitateľky, milí čitatelia, dostáva sa vám do rúk druhé číslo časopisu Anthropologica Slovaca. Nájdete v ňom štúdiu Gabriely Chochulovej, v ktorej sa zameriava na vnímanie hrozby počas pandémie koronavírusu. Teoretickými východiskami k autorkinej analýze je práca Mary Douglasovej, ktorá chápe riziko a hrozbu ako sociálne javy. Autorka v štúdiu vychádza s vlastného etnografického výskumu. Ukazuje ako miesto, sociálna štruktúra a každodenné fungovanie komunity podmieňujú vnímanie hrozby a rizika členov danej komunity.

Ďalším príspevkom je esej Niny Čvirikovej o seba-identite a coming-oute u gay mužov. Uvažuje v nej o proces coming-outu v obdobiach detstva, adolescencie a dospelého života a venuje sa problémom, ktoré sa spájajú s týmto procesom, akými sú napríklad seba-identita, spoločenské a psychologické tlaky a ďalšie komplikácie. V eseji vychádza z vybranej literatúry k problematike ako aj z krátkeho rozhovoru o coming-oute v rómskej komunite. Autorka upozorňuje na to, že coming-out je neustály proces, ktorý opakovane prebieha v nových sociálnych vzťahoch.

Číslo uzatvára recenzia publikácie Juraja Buzalku o kultúrnej ekonomii protestov v post-socialistickej Európskej únii od Juraja Podobu.

Prajeme vám zaujímavé čítanie!

Elena Sims Fejdi

PERCEPCIA HROZBY V ČASE PANDÉMIE

Gabriela Chochulová

Abstrakt Článok sa zameriava na vnímanie hrozby počas pandémie koronavírusu u osôb žijúcich v horskej turistickej oblasti na severe Slovenska. Koncept hrozby je diskutovaný z perspektívy kultúrnej teórie antropologičky Mary Douglasovej (1994), ktorá sa venovala kultúrnym a sociálnym aspektom rizika a hrozby. Na základe jej teórie a vlastných etnografických dát nazbieraných počas bakalárskeho výskumu, je snahou tohto článku poukázať aj na faktory ovplyvňujúce odlišné vnímanie hrozby. Medzi diskutované faktory skúmané v danej lokalite patrí sociálna situácia ľudí, demografické faktory (napr. vek), ale aj dôvera vo vedecké či politické authority. Text poukazuje na skutočnosť, že percepcia hrozby a odlišné reakcie na ňu môžu byť ovplyvnené rôznymi individuálnymi či kolektívnymi aspektmi, pričom na ich odhalenie je potrebné upriamiť pozornosť nielen na špecifický sociokultúrny kontext, ale aj na kontext geografický. Hlavným tvrdením článku a zároveň zistením etnografického výskumu je, že situovanie lokality a štruktúra jej fungovania (umiestnenie obce uprostred hôr, rozptýlené osídlenie obyvateľov, naviazanosť zamestnanosti na cestovný ruch) môžu pôsobiť na vnímanie hrozby u osôb, ktoré v lokalite žijú.

Kľúčové slová: hrozba, koronavírus, kultúrna teória, geografické umiestnenie lokality

Úvod

Nečakaný príchod pandémie covid-19 na Slovensko v marci roku 2020 spôsobil zlom v rôznych sférach ľudských životov. Bolo potrebné obmedziť sociálne vzťahy či vzdať sa pohodlia, na ktoré sme boli zvyknutí. Pandémia sa stala globálnym fenoménom, na ktorý sa museli pripraviť jednotlivci i celá spoločnosť. Od samotného počiatku nebolo zrejmé, aké zmeny prinesie koronavírus do každodenného života ľudí, či aké dôsledky bude mať táto celosvetová kríza. Je očividné, že určitý typ hrozby je v životoch ľudí permanentne prítomný (klimatická hrozba alebo hrozba vyplývajúca z vojnového konfliktu na Ukrajine). Napriek tomu koronavírus vytvoril úplne odlišné typy hrozieb, ktorým bolo potrebné čeliť.

Pandémia koronavírusu sa rozšírila vo svete pred niekoľkými rokmi, preto je zrejmé, že za toto obdobie už vzniklo značné množstvo štúdií a výskumov venujúcich sa danej problematike, dokonca aj samotnému konceptu hrozby vo vzťahu k pandémie covid-19 (napr. Cypriánska & Nezlek, 2020; Kanovský & Halamová, 2020; Vacondio a kol., 2021). Mojou snahou však bude prispieť k tejto problematike najmä poznatkami o tom,

akú úlohu môže zohrávať odlišný geografický kontext pri vnímaní hrozby. Bližšie vyjadrím tri druhy hrozieb alebo ohrození (ohrozenie zdravia, ekonomické ohrozenie a ohrozenie ľudských slobôd), ale aj príčiny ich výberu u vzorky mojich informátorov/iek. V práci tiež opisujem rôzne sociálne, ekonomické a kultúrne vplyvy, ktoré mohli zohrať centrálnu pozíciu v nahliadaní na pandémie. Okrajovo spomeniem aj faktor dôvery v politické či vedecké authority a prejavy hrozby u informátorov/iek v ich každodennom živote.

V príspevku vychádzam z empirických dát nazbieraných počas svojho bakalárskeho etnografického výskumu v júli – auguste roku 2021, ktorý bol zameraný na percepciu hrozby a postoje k vládnym opatreniam v čase pandémie koronavírusu (Chochulová, 2022). Primárnym cieľom v zmienenom výskume bolo zistiť odpovede na otázky: (1) čo ľudia vnímajú ako hrozbu v období pandémie, (2) aké faktory ovplyvňujú percepciu hrozby a postoje k pandémie a (3) ako sa hrozba reflektuje v každodennom správaní.

Kultúrna teória Mary Douglasovej

Ohrozenie v rôznych podobách je priamou či nepriamou súčasťou ľudských životov všade na svete. Pandémia koronavírusu predstavovala rovnako ohrozenie v celosvetovom kontexte, pričom všetky spoločnosti sa s ňou museli určitým spôsobom vysporiadať. Mary Douglasová (1994) sa na základe svojej kultúrnej teórie (*Cultural Theory*) snaží ozrejmiť, prečo sa rôzne sociálne skupiny ľudí a rôzne spoločnosti obávajú odlišných hrozieb a odlišným spôsobom sa s nimi vyrovnávajú. Tvrdí, že hrozby, ktoré spoločnosti pociťujú, môže byť prepojené s osvojovaním kultúry. Odvolávajú sa na Douglasovej teóriu, Bužeková (2019) podobne tvrdí, že riziko je spojené „s osvojením kultúry a dodržaním kultúrnych noriem“ (s. 9). Riziko a hrozba sú teda kultúrne podmienené predstavy a vzhľadom k tomu, že každá kultúra zdieľa iné hodnoty a iným spôsobom podporuje sociálne inštitúcie, môže aj odlišne vní-

mať hrozby (Douglas, Wildavsky, 1983). Rozdiely v percepcii hrozby tak môžu byť spôsobené zmenami v sociálnej štruktúre a spôsobe života jednotlivcov aj spoločností. Reakcie na hrozbu sa taktiež môžu značne líšiť. Typy hrozieb môžu byť odlišné vzhľadom k časopriestoru a môžu byť dôsledkom rôznych individuálnych či kolektívnych faktorov.

Vo svojej teórii Douglasová (1994) rozlišuje pojmy nebezpečenstvo (*danger*), riziko (*risk*) a ohrozenie/hrozba (*threat*). Nebezpečenstvo rozdeľuje na 3 fázy: Označenie situácie za ohrozujúcu je prvou z nich. Druhá fáza pokračuje hľadaním „vinníka“ a činiteľov zodpovedných za ohrozenie a narušenie „normálneho“ chodu udalostí. Táto fáza môže zahŕňať morálny aspekt hrozby, obviňovanie. Poslednú fázu tvorí snaha o nápravu vzniknutej situácie a návrat do „bežného“ priebehu udalostí. Ohrozenie alebo hrozba (*threat*) vzniká

narušením sociálneho poriadku, kedy sa môžeme nachádzať v blízkosti nebezpečnej situácie, ktorá si vyžaduje prijímanie opatrení. Zistenie príčin ohrozenia je možné identifikovať v spoločnostiach aj prostredníctvom termínu riziko (Bužeková, Dubravčák, 2021). Riziko môže byť chápané v zmysle možnosti alebo pravdepodobnosti uskutočnenia nejakej situácie. Riziko a hrozba sa tak čiastočne môžu líšiť vo veľkosti potenciálneho ohrozenia.¹

Pri šírení pandémie či vypuknutí vojny na Ukrajine sme sa presvedčili, že predvídať riziká je ťažké, keďže každý jednotlivец alebo aj každá spoločnosť môžu pociťovať iný druh ohrozenia a iným spôsobom sa s ním vyrovnávať. Otázkou však zostáva, prečo sú niektoré hrozby

„posunuté do úzadia“ a nie sú považované za „až také ohrozujúce“, pričom iné sú do veľkej miery zdôrazňované. Douglasová a Wildavsky (1983) argumentujú, že výber hrozieb a rizík závisí od sociálneho usporiadania spoločnosti a od preferenčných a hodnotových prvkov jednotlivcov. Preto voľba rizík v zmysle pravdepodobnosti (napr. nákazy koronavírusom) a voľba spôsobu života, čo sú často nevedomé a neplánované procesy, môžu byť úzko prepojené. Presun ohrozenia z jednej sféry do druhej môže byť podľa Douglasovej a Wildavského (1983) zároveň ešte nebezpečnejší ako jeho tolerovanie. Ignorovaním predchádzajúcich vohrozieb sa môžeme voči nim stať zraniteľnejší.

¹ Ja v práci používam termíny hrozba a ohrozenie v synonymickom význame ako situácie, ktoré narušili bežný priebeh a fungovanie ľudí, môžu negatívne ovplyvniť rôzne sféry ich života a vyžadujú si určitý typ opatrení.

Metodika zberu dát

Ako hlavné metódy zberu dát som použila pološtruktúrované rozhovory a zúčastnené pozorovanie. Počas pobytu v lokalite som vykonávala aj neformálne rozhovory s miestnymi obyvateľmi či turistami a pravidelne si viedla terénny denník. Všetky mnou nazbierané dáta boli po ukončení výskumu analyzované prostredníctvom zakotvenej teórie (Saldaña, 2016). Vykonala som 11 pološtruktúrovaných rozhovorov, v ktorých som sa dotkla niekoľkých oblastí. V prvom rade som sa informátorov/ky pýtala na ich reakciu na začiatku pandémie a ich aktuálne prežívanie situácie s pandemiou v tom čase. Ďalšiu oblasť rozhovoru tvorili reakcie a postoje k vládnym obmedzeniam a prevencia proti koronavírusu. Tu bolo nutné pýtať sa informátorov/ky aj na skúsenosti s ochorením, postoje k očkovaniu alebo na ich situáciu v zamestnaní počas lockdownu. Posledná oblasť otázok bola zameraná na zdroje čerpania informácií o pandémii, pri ktorých som sa pýtala nielen na médiá, z ktorých získavali informácie, ale aj na mediálne vystupujúce vedecké alebo politické osoby, ktorých názor rešpektovali.

Zúčastnené pozorovanie bolo možné vykonávať počas celého pobytu v teréne. Výskum sa realizoval počas letných prázdnin, kedy boli pandemické opatrenia na celom území Slovenska miernejšie v porovnaní so zimným obdobím. Vstup turistov do lokality a fungovanie prevádzok pre cestovný ruch neboli v čase realizácie výskumu významne obmedzené, no istú formu opatrení bolo nutné dodržiavať aj počas tohto obdobia (nosenie rúšok, sociálne rozostupy, použitie dezinfekcie pri vstupe do vnútorného priestranstva a pod.). Aj z toho dôvodu som počas pozorovaní upriamila pozornosť najmä na situácie, v ktorých mohli byť ľudia priamo konfrontovaní s ohrozením a pri ktorých sa vyžadovala určitá forma pridržovania sa opatrení. Najmä na vysoko frekventovaných turistických miestach bolo možné pozorovať odlišné reakcie miestnych obyvateľov (zároveň aj turistov) na platné nariadenia. Konkrétne pozorované miesta a situácie boli pri lanovkách, vstupoch do jaskýň, obchodoch so suvenírmi, ale aj v miestnych podnikoch a reštauráciách, v ktorých boli informátori/ky

zamestnaní/é. Jedným z hlavných cieľov pozorovaní bolo zistiť konzistentnosť správania ľudí pri dodržiavaní práve platných nariadení s informáciami, ktoré mi poskytli počas rozhovorov, ale aj s potenciálnym ohrozením, ktoré mohlo z konkrétnej situácie vyplývať. Mieru vnímaného ohrozenia pri týchto situáciách bolo možné vyhodnocovať aj na základe všeobecne platných usmernení zavedených vládou a odporúčaní krízového štábu v tom čase.

Informátori/ky a lokalita

Vykonávala som súvislý stacionárny výskum, teda som bola ubytovaná priamo v lokalite počas celého trvania výskumu – po dobu štyroch týždňov. Výskum som realizovala počas letných prázdnin, na prelome júla a augusta 2021, čiže rok po vypuknutí prvej vlny pandémie koronavírusu na Slovensku a niekoľko mesiacov po druhej pandemickej vlne, ktorá sa vo všeobecnosti považovala za najnáročnejšiu a najvyčerpanejšiu z hľadiska počtu infikovaných a počtu osôb, ktoré podľahli ochoreniu. Pandemická situácia na našom území bola v letnom období už uvoľnenejšia. V tom čase na Slovensku fungoval tzv. semafor, ktorý podľa farieb (počtu nakazených) určoval protipandemické opatrenia v danej oblasti. Z hľadiska platných vládnych nariadení sa lokalita výskumu v tom čase vyznačovala povinným nosením rúšok v interiéri verejných budov, dodržiavaním sociálnych rozstupov, pravidelným používaním dezinfekcie a pod. Vzhľadom na prísne protipandemické opatrenia počas predchádzajúceho zimného obdobia, kedy bolo v určitom čase zavedené aj obmedzenie voľného pohybu, malo letné obdobie počas robenia výskumu miernejšiu formu.

Lokalita sa nachádzala v obci ležiacej v regióne Liptov.² Miesto výskumu je obklopené chránenými lesmi a je považované za jedno z najznámejších turistických miest a hlavných centier cestovného

Termín ohrozenie/hrozba som vo výskume skúmala najmä na základe pridržovania sa alebo nepridržovania platných opatrení v tom čase, ale napr. aj na základe postojov k očkovaniu. Zameriavala som sa len na tri oblasti (sféra zdravia, ekonomických istôt a ľudských slobôd), ktoré mohli byť ohrozené a pri ktorých nebolo možné pociťovať kontrolu nad udalosťami, ktoré sa diali.

ruchu na Slovensku. V obci sa nachádzala len niekoľko oblastí s trvalo žijúcimi obyvateľmi. Omnoho väčšiu časť tvoria ubytovne pre turistov a iných návštevníkov lokality. Údaje o počte trvalo žijúcich obyvateľov v tejto obci hovoria o veľmi nízkom čísle (ide o obec do 400 obyvateľov). Zamestnanosť v lokalite je do veľkej miery naviazaná na turizmus, podnikanie a poskytovanie tovarov a služieb pre cestovný ruch. Vzhľadom k tomu, že všetky prevádzky museli byť na základe vládneho rozhodnutia pomerne dlhé obdobie zatvorené, ekonomický sektor tu bol významne zasiahnutý. Oblasť naviazaná na turizmus nebola primárnym výberom lokality, no miesto som považovala za vhodné na výskum aj vzhľadom na tieto okolnosti. Voľba lokality bola čiastočne podnietená aj praktickými možnosťami súvisiacimi s mojím pobytom v lokalite.

Vzorku informátorov/iek predstavovali osoby trvalo žijúce vo výskumnej lokalite. Pre rôznorodosť vzorky som sa snažila vyhľadávať osoby rôznej vekovej kategórie, od mladých dospelých až po osoby v dôchodkovom veku. Vo vzorke sa nachádzal približne rovnaký počet mužov aj žien (6 mužov, 5 žien). Väčšina osôb pracovala v oblasti turizmu (napr. správcovia lanovky) alebo ako podnikatelia či živnostníci (napr. vedenie športového obchodu, vedenie obchodu so suvenírmi a pod.). Pri výbere informátorov/iek bolo taktiež dôležité, aby vzorka

² Názov lokality je anonymizovaný z dôvodu zamedzenia identifikácie informátorov/iek, preto poskytujem len všeobecné informácie o lokalite bez presných citačných zdrojov.

obsahovala aj osoby s rôznymi postojmi k pandémie i všetkými aspektmi s ňou súvisiacimi (t.j. postoje k opatreniam, osobné skúsenosti s pandemiou, postoje k očkovaniu). Komunikovala som

s osobami zastávajúcimi pozitívny postoj k vládnym opatreniam a očkovaniu, ale aj s osobami, ktoré odmietali akékoľvek ohrozenie vo vzťahu k pandémie, pričom ju nepovažovali za zdravie ohrozujúcu.

ZISTENIA

Ohrozenie v období pandémie

V dôsledku pandémie koronavírusu sa u mojich informátorov/iek objavili tri základné oblasti, v ktorých pociťovali najväčšiu mieru ohrozenia: oblasť zdravia, ekonomických istôt a ľudských slobôd. Postupne poukážem na základe citácií účastníkov/čok výskumu, že vnímanie hrozby v období pandémie bolo u opýtaných osôb odlišné, pričom táto odlišnosť mohla vychádzať z rôznych sociálnych a kultúrnych skutočností, ale aj od individuálnych alebo kolektívnych faktorov. V tejto súvislosti je potrebné zdô-

razniť, že vo väčšine prípadov výber ohrozenia nezávisí od vedomej voľby. Je to nevedomý proces výberu vyplývajúci z určitých „naučených“ kultúrnych schém (Holland, & Quinn, 1987). Tieto rozdiely tak môžu byť kultúrno-organizačného pôvodu (Brown, 2020). Rozdiely v percepcii hrozby nemusia byť tvorené len medzikultúrne. Aj medzi jednotlivcami v rámci rovnakého kultúrneho prostredia môžu nastať odlišné postoje či odlišné vzorce správania, ktoré sú hodnotené ako ohrozujúce.

OHROZENIE V OBLASTI ZDRAVIA

Zvykne sa tvrdiť, že „zdravie je v živote človeka najdôležitejšie“. Preto by sa dalo predpokladať, že v prípade pandémie bolo pre každého prioritou zdravie a jeho ochrana. Je ale možné argumentovať, že nie všetci majú rovnakú predstavu o vnímaní zdravia v súvislosti s pandemiou a nie všetci na ňu reagujú rovnako. Z mojich dát vyplýva, že väčšina informátorov/iek považovala za najdôležitejšie zdravie, no predstavy o ochrane zdravia a konanie v súvislosti s pandemiou boli rozdielne. Tieto tvrdenia ozrejším na základe dvoch príkladov z terénu.

Prvý príklad sa týka pána Petra pracujúceho na pozícii správcu lanovky. Jeho prioritnou hodnotou bola ochrana zdravia – osobného zdravia, ale najmä zdravia jeho rodiny či blízkych. Preto aj pandémie pre neho predstavovala ohrozenie najmä v tejto oblasti. Najväčšie obavy vznikli z možného nakazenia sa koronavírusom, z ťažkého priebehu či prípadných trvalých následkov, ktoré môže ochorenie priniesť. Na otázku, čo bolo najťažšie a čoho sa najviac obával v súvislosti s pandemiou, odpovedal informátor nasledovne: „*No obava*

o zdravie a o rodinu, aby to teda niekto nedostal dáko vážne. Najviac som sa bál tej nákazy a toho, aké to bude mať následky, lebo tie boli hrozné. A keď v blízkom okolí to človek zažíva...“ (Peter, 1960)

Medzi informátormi a informátorkami sa objavila aj druhá skupina ľudí, ktorá taktiež považovala zdravie za kľúčové, no jeho chápanie v súvislosti s pandemiou bolo odlišné od prvého prípadu. Vo výsledku bolo aj pre nich zdravie prvoradé, ale pandémie pre nich nepredstavovala veľké ohrozenie vo vzťahu k zdraviu: „*...Si myslím, že je zákernejšia choroba, ako rakovina. Tam zomiera viacej ľudí ako na toto. My sa skôr bojíme iných chorôb. Moja mama má silnú cukrovku, chudátko, musí si platiť lieky. Rakoviny sme mali v rodine. Ja sa bojím týchto chorôb, nie nejakej korony. Je to vymyslená choroba.“ (Jana, 1963)*

Pani Jana pracujúca pri predaji suvenírov neposkytla dôvod, prečo považuje pandémiu za vymyslenú chorobu, no je možné, že tento postoj sa mohol vytvoriť na základe viacerých vplyvov. Postoj informátorky mohol vzniknúť na základe toho, že nemala priamu skúsenosť s ochorením a ani neprišla do osobného

kontakty s osobou s ťažkým priebehom ochorenia. Pani Jana mala prístup k informáciám z médií a sociálnych sietí, no počas rozhovoru spomenula, že televíziu už niekoľko rokov nesleduje. Informácie o pandémie si tak vyhľadávala samostatne zo zdrojov a od odborníkov podľa jej osobných preferencií (význam výberu odborníkov pri percepcii ohrozenia opisujem nižšie). Ochrana zdravia je na prvom mieste aj u týchto osôb, lenže vzniká tu aj iný problém. Miera pocitovaných obáv a závažnosť ohrozenia zdravia môžu určovať vnímanie rizika pandémie (Khosravi, 2020). Ak považujeme pandémiu a zdravotné ohrozenie z nej vyplývajúce za nízko rizikové, prakticky za minimálne, nie je dôvod, aby pre nás predstavovala hrozbu.

Niektoré štúdie (Devine a kol., 2021) poukazujú na to, že osobná skúsenosť s ochorením covid-19 môže pôsobiť na percepciu hrozby. Moja vzorka obsahovala dvoch informátorov, u ktorých sa pocit ohrozenia zmenil po prekonaní nákazy. Osobná skúsenosť s ochorením znižovala ich pocit ohrozenia a zároveň prispela k tomu, že podstúpenie očkovania už nepovažovali za potrebné. U dvoch zaočkovaných osôb sa zase ukázalo, že sprievodným faktorom vplývajúcim na kladné stanovisko k vakcinácii bola obvykle negatívna skúsenosť s ochorením u rodiny či známych, ktorí prekonali ťažký priebeh ochorenia.

Vnímanie nákazy koronavírusu u mojich informátorov/iek mohlo vplývať na ich ochotu podstúpiť či nepodstúpiť proces očkovania. Prijatie vakcíny do or-

ganizmu mohlo pre niektorých ľudí predstavovať potenciálnu kontamináciu a preto bolo často považované za škodlivé a ohrozujúce (Miton, Mercier, 2015). Ľudia môžu za väčšiu hrozbu pokladať absolvovanie očkovania než jeho nepodstúpenie. Dôsledky ním vyvolané mohli byť pre niektorých/é informátorov/ky považované za závažnejšie ako príznaky, ktoré by im mohla privodiť samotná nákaza. Zastávanie negatívnych postojov voči tomuto procesu môže byť zapríčinené opäť tým, že ochorenie nebude posudzované ako priveľmi ohrozujúce. Ak hrozba z ochorenia nie je pokladaná za závažnú, presvedčenie o očkovaní a miera očkovanosti môžu klesať (Miton, Mercier, 2015).

Šírenie predstáv o očkovaní môže súvisieť aj s presvedčením v jeho účinnosť ako aj od množstva vedľajších účinkov, ktoré daná očkovač látka môže vyvolať. Medzi mojimi informátormi/kami boli očkovačie látky na ochorenie covid-19 považované za „nedostatočne prebádané“, a preto nechceli riskovať svoje zdravie na „neodskúšanej“ vakcíne. Vo vybranej vzorke informátorov/iek si osoby opäť nevedome určili a vybrali jedno z ohrození, ktoré pre nich predstavovalo väčšiu hrozbu a iné „potlačili do úzadia“. Na jednej strane stojí hrozba alebo strach z nákazy a na druhej strach z očkovania, očkovačej látky a potenciálnych vedľajších účinkov. Kontakt s akýmkoľvek druhom ohrozenia, ktorý je spojený s procesom očkovania, bol pre niektoré osoby z výskumu neprijateľný.

OHROZENIE EKONOMICKÝCH ISTÔT

Odlíšné reakcie na pandemickú situáciu a dopady koronavírusu na mojich informátorov/ky je možné priblížiť nielen v sfére zdravia, ale aj v oblasti ekonomických istôt. Aktuálna sociálna či ekonomická situácia môže byť jedným z hlavných faktorov pôsobiacich na vnímanie hrozby (Mort a kol., 2015). Pandémia mala za následok plošné zatváranie podnikov a takmer väčšiny prevádzok. Vzhľadom na ich zatvorenie počas nie-

koľkých mesiacov kvôli nepriaznivej pandemickej situácii mohlo dôjsť v lokalite k zvýšeniu nezamestnanosti. Keďže väčšina participujúcich osôb vo výskume pracovala v sektore turizmu, ohrozenie ekonomických istôt pocitovali o to viac: „*Minimálne, čo sa týka našej práce, sa líši v tom, že sa veľmi zdvihli ceny materiálov a tým pádom, my ani nevieme, čo ide byť v jeseni, v zime a čo sa teraz ešte ide udiat... Taká neistota. Zatiaľ je tá práca, ale vravím,*

tí ľudia... V tomto je to znova taká neistota, aj čo bude za rok, nevieme. Či bude tá robota, či jej bude dosť. Nevieme.“ (Filip, 1978)

Informátor Filip poukázal na vznik neistôt v oblasti zamestnania, ktoré so sebou priniesla pandémia a ktoré môžu mať následky aj v budúcnosti. Na jednej strane je aktuálne ohrozenie (možnosť nákazy) a na druhej strane stojí potenciálne ohrozenie, ktoré môže prísť v budúcnosti (nezamestnanosť/nedostatok práce).

Rovnako ako na celom území Slovenska, aj v lokalite výskumu platili počas dlhého obdobia prísne protipandemické

opatrenia, čo malo veľký vplyv na turizmus a následne na finančnú situáciu miestnych obyvateľov. Väčšina informátorov/iek potvrdila, že bolo potrebné zavádzať ekonomické obmedzenia v domácnostiach, ktoré však neboli také zásadné, ako sa javilo. Paradoxne boli aj prípady, kedy sa ľudia v dôsledku pandémie ocitli v ekonomicky lepšej situácii ako pred pandemiou. Tieto zistenia pripisujem tomu, že takmer všetky možnosti na spotrebu zdrojov boli pozastavené, a preto sa výdavky niektorých informátorov/iek znížili a ich finančná situácia sa zlepšila.

OHROZENIE ĽUDSKÝCH SLOBÔD

Geografický faktor percepcie hrozby

Oblasť ohrozenia ľudských slobôd sa u mojich informátorov/iek prejavila najmä v neskorších fázach pandémie (po druhej vlne). Zatváranie prevádzok, povinné nosenie rúšok, obmedzenie pohybu a mnohé iné pandemické nariadenia stanovené vládou mali za následok, že ľudia pokladali tieto opatrenia za porušovanie ich základných slobôd. O to negatívnejší postoj zastávali, keď porušovanie opatrení mohlo byť sankcionované a trvalo dlhé obdobie. Jeden z príkladov vyjadrujúcich postoj k obmedzovaniu ľudských práv je citát 58-ročnej pani Aleny pracujúcej v potravinárskom priemysle: *„Veď to sme tu ako kdesi... diktatúra nejaká mi to pripomína. To vôbec si nemôžete... ‘vakcína je sloboda’. A kto je tu slobodný? Nepáči sa mi to... Na nás tu každý kašle. Nás tu neobmedzujú? Ja nemôžem ísť do fitneska či do wellneska, lebo nemám test. No nepôjdem sa testovať!“* (Alena, 1962)

Najnegatívnejšie postoje vyvolalo práve očkovanie, ktoré informátori/ky považovali za neprímeraný nátlak a donucovanie zo strany vládnych predstaviteľov. Absolvovanie očkovania nebolo v súlade s hodnotami a bolo proti zásadám približne u polovice mojej vzorky. Vzhľadom na to, že očkovanie mnohí/é považovali za nedostatočne preskúmané, znamenal tento proces možné ohrozenie ich zdravia, ktoré neboli ochotní/é podstúpiť.

Geografické umiestnenie lokality je jedným zo zásadných faktorov, ktorý mohol viesť k vzniku odlišnej percepcie hrozby a postojov k pandémie, aké prevládali v iných častiach našej krajiny. Vplyv prostredia, kde bola lokalita situovaná, tak nie je možné vylúčiť. Je zrejmé, že na celom území Slovenska ľudia cestovali, navštevovali a stretávali sa v menšej miere z dôvodu platných protipandemických opatrení, čo mohlo mať vplyv na šírenie pandémie. No ako už bolo zmienené, výskum bol robený vo významnej turistickej oblasti uprostred hôr s nízkym počtom stálych obyvateľov. Rozmiestnenie bytových jednotiek pre stálych obyvateľov bolo v tejto oblasti rozptýlené, a to aj napriek prítomnosti mnohých ubytovacích jednotiek pre turistov. A keďže v dôsledku opatrení bola väčšina zariadení pre turistov zatvorená, lokalita s nízkym počtom obyvateľov bola do istej miery izolovaná. Pandémia sa tak aj z toho dôvodu nemusela v tejto oblasti šíriť rovnakým tempom ako v iných hustejšie zaľudnených oblastiach Slovenska. Tento argument podporím aj vďaka informátorovi Andrejovi pracujúcemu v lyžiarskom servise, ktorý síce v lokalite videl zopár chorých ľudí, no nebol si istý či trpeli na ochorenie koronavírusu, alebo mali „len obyčajnú chrípku“, keďže ich príznaky boli mierne a podobné chrípke: *„Ale ja si myslím, že ja vôbec ani neviem, že tá pandémia tuná prebehla voláka. Ja si*

to stále tak berem...ja som tu chorých ľudí videl, hej? Že kýchali, kašľali aj na mňa aj toto, ale žeby dáko mňa to chytilo.“ (Andrej, 1973).

Informátor tiež opisoval, že počas viacerých plošných testovaní, ktoré sa konali v ich obci, nebol ani jeden obyvateľ pozitívne testovaný na koronavírus. Niektorí obyvatelia dokonca nepoznali žiadnu nakazenú osobu alebo poznali len ľudí s miernym priebehom, ktorý prirovnávali k „bežnej chrípke“. Práve

vďaka umiestneniu tejto lokality nemuseli prísť niektorí obyvatelia do kontaktu s ochorením takmer vôbec. Neboli priamo konfrontovaní s hrozbou nákazy, a teda potenciálnym ohrozením zdravia. Zásadný faktor, ktorý vnímali v dôsledku pandémie, boli vládne opatrenia a z toho dôvodu plynúce ohrozenie ľudských slobôd a ekonomické ohrozenie. Zatváranie prevádzok, v ktorých bola väčšina z nich zamestnaná, predstavovalo hlavný typ ohrozenia, ktorý im pandémie priniesla.

Ďalšie faktory vplyvajúce na percepciu hrozby

V kontexte slovenského prostredia je dôležité ozrejmiť, že pandémia sa začala šíriť v období zmeny vlády. I tieto špecifické okolnosti mohli viesť k vzniku odlišného nahliadania na pandemickú hrozbu v našej spoločnosti.

Demografické faktory ako pohlavie, vek alebo vzdelanie môžu mať tiež dosah na odlišné vnímanie hrozby (Kanovský, Halamová, 2020). Vek bol počas pandémie covid-19 základnou odlišujúcou charakteristikou pri kategorizácii rizika koronavírusu (Brown, 2020). Staršia veková kategória bola považovaná za najrizikovejšiu. Na druhej strane v nižšej vekovej kategórii, kde bola aj nižšia miera úmrtnosti, sa ochorenie covid-19 považovalo viac za „chrípkové“ (Brown, 2020). Mladšia veková kategória ľudí tak mohla pociťovať nižšiu mieru ohrozenia. V mojich dátach nezastával faktor veku takmer žiadnu významnú pozíciu. Väčšinu informátorov/iek tvorili osoby produktívneho veku, no u dvoch vysokoškolských študentov došlo skôr k opačnému prípadu, kedy mladšia časť vzorky pristupovala k pandémie zodpovednejšie ako staršia veková kategória. Mladšie osoby vo výskume preukazovali vysokú mieru obáv nie o vlastné zdravie, ale o rodinu a staršiu, rizikovejšiu skupinu. Preferovali dodržiavanie opatrení, pretože sa obávali šírenia nákazy medzi ich blízkymi.

Niet pochýb o tom, že pandémia ovplyvnila aj dôveru vo vládne alebo dokonca vedecké inštitúcie. Ukázalo sa, že dôvera v odborníkov, medzi nimi najmä lekárov, epidemiológov a iné vedecké kapacity, je jeden zo zásadných ukazova-

teľov percepcie hrozby (Khosravi, 2020). Podľa niektorých autorov (Devine a kol., 2021) môže byť vnímanie ohrozenia koronavírusu menšie, keď jednotlivci viac dôverujú vláde, alebo vyššie, keď menej dôverujú vede a vedeckým odborníkom. Laická verejnosť sa v prípadoch ako je pandémia musí plne spoliehať na odborníkov, politikov či iné authority, ktorí za nich rozhodujú. Aj Bužeková a Dubravčák (2021) vo svojej štúdii opisujú, že ľudia si vďaka postojom verejne vystupujúcich politických a vedeckých osôb určitým spôsobom interpretovali a usmerňovali to, čo považovali za rizikové a ohrozujúce. Mnohé osoby z môjho výskumu prejavovali nedôveru v politické authority, ale na druhej strane vkladali veľkú dôveru do iných odborníkov a vedeckých autorít. Vznikol tu však konflikt medzi tým, koho považovali za odborníka. Moja vzorka informátorov/iek sa rozdelila na dve skupiny podľa toho, ku ktorým postojom dvoch verejne činných osôb viac inklinovali. Prvá skupina sa prikláňala k názorom Prof. Vladimíra Krčméryho, pričom druhá skupina skôr pozitívne vnímala názory MUDr. Igora Bukovského. Profesor Krčméry bol slovenský lekár, vedec, odborník na tropickú medicínu a infektológiu. Počas obdobia pandémie bol súčasťou krízového štábu, ktorý vznikol ako reakcia na pandémiu koronavírusu, a zastával pozitívny postoj k nariadeniam a očkovaniam. Na druhej strane doktor Bukovský je podobne slovenský lekár, vysokoškolský pedagóg a spisovateľ. V súčasnosti sa venuje najmä otázkam zdravia, výživy a životasprávy, a počas pandémie zastával negatívny

postoj k vládnym opatreniam a očkovaniu. Pozitívny postoj voči jednému z týchto odborníkov sa následne reflektoval aj v správaní informátorov/iek. V prípade pozitívneho vnímania názorov pána Bukovského mali informátori/ky menšiu potrebu pridržiavať sa opatrení, pričom s procesom očkovania nesúhlasili. Opačný prípad vznikol u osôb zastávajúcich postoje prof. Krčméryho. Tieto osoby naopak viac dbali na dodržiavanie opatrení a pozitívnejšie nahliadali na očkovanie.

Slabá alebo „nesprávna“ informovanosť verejnosti môže mať podobne vplyv na vnímanie hrozby. Ľudia môžu pociťovať väčšie obavy z vnímanej hrozby, o ktorej nemajú dostatok informácií. Vyššia znalosť a nadobudnutie informácií o koronavírusu môže zase spôsobiť podhodnotenie ohrozenia a nedostatočnú ochranu pred ochorením (Vacondio a kol., 2021). V priebehu času a so získavaním nových informácií o ochorení covid-19 mohli informátori/ky pociťovať vyššiu kontrolu nad danou situáciou a zároveň vnímať menšie obavy z ochorenia.

Je dôležité podotknúť, že spôsob a obsah, akým sú informácie podávané, môže byť v tomto kontexte rovnako významný. Najmä na začiatku pandémie bolo možné vidieť, ako médiá narábali s informáciami o počte nakazených či počte úmrtí. Výber a propagácia len niektorých informácií môže skresľovať hodnotenie hrozby zo strany ľudí (Vacondio a kol., 2021). Brown (2020) hovorí, že určitý typ mediálnych správ môže viesť k rozporu medzi vnímaním osobného ohrozenia

a reálnou mierou nákazy, v dôsledku čoho môže dochádzať aj k manipulácii správania. Môže zasahovať do potreby pridržiavania sa opatrení.

Posledný faktor, ktorý v tejto časti uvediem, je úloha emócií v spojení s reakciou na pandemickú situáciu. Negatívne emócie (obavy, strach, úzkosť) tvoria jeden z ústredných determinantov percepcie hrozby (Vacondio a kol., 2021). Prítomnosť a miera negatívnych emócií môžu prispievať k zvyšovaniu či znižovaniu percepcie hrozby. Takéto subjektívne vnímanie hrozby môže byť považované za hnaciu silu prijatia preventívnych opatrení (Vacondio a kol., 2021). Strach môže ľudí motivovať, aby konali a chránili sa proti nákaze. Je zrejmé, že väčšina ľudí pociťovala v dôsledku pandémie negatívne emócie ako stres, strach, úzkosť a iné. Moji/e informátori/ky neboli výnimkou. Na začiatku pandémie súhlasili so ztvorením prevádzok a zavádzaním opatrení, ktoré ovplyvnili ich ekonomickú situáciu. Tento postoj sa časom menil, a to najmä po dlhotrvajúcich obmedzeniach. Strach a iné negatívne emócie, ktoré pociťovali, mohli byť výraznejšie pri ohrozujúcich situáciách kvôli nedostatku jasných a presných informácií. Na začiatku pandémie sa všeobecne u každého objavoval strach či dokonca úzkosť z neznámej a novej situácie. V dôsledku nadobúdania väčšieho množstva informácií a vedomostí o šírení koronavírusu bolo možné dostať tento strach a situáciu pod kontrolu: „*Na začiatku som vnímal obrovský hmatateľný strach, ktorý sa teraz už pominul*“ (Tomáš, 1969).

Ohrozenie v každodennom živote

Percepcia hrozby môže pozitívne súvisieť so zapojením sa do preventívneho správania. Aj podľa Khosraviho (2020) je vnímanie ohrozenia počas pandémie faktor, ktorý prispieva k prijatiu a dodržiavaniu preventívnych opatrení. Cypryańska a Nezek (2020) vo svojej štúdii takisto tvrdia, že hrozba infekčného ochorenia môže predpokladať určité preventívne správanie. Vnímaná závažnosť ochorenia tak môže ovplyvňovať to, čo ľudia robia v reakcii na vnímanú hrozbu pandémie, vrátane správania, ktoré odporúčali a na-

riadovali vládni predstavitelia, napr. sociálne distancovanie. Mnohí/e informátori/ky nepovažovali pandémiu v čase, kedy som robila výskum, za priveľmi ohrozujúcu. Pridržiavanie sa preventívnych opatrení bolo prítomné hlavne na začiatku pandémie, kedy informátori/ky pociťovali strach z neznámej a nepredvídateľnej situácie. Podľa Cypryańskiej a Nezeka (2020) môže byť preventívne správanie prítomnejšie na začiatku pandémie, kedy sa ľudia rozhodujú, ako sa s pandemiou vyrovnáť a menej v čase

prehodnotenia hrozby. S prílevom informácií a oboznamovaním sa s pandémiou sa znižovala potreba pridržiavania sa opatrení. Neskôr mnohí/é informátori/ky považovali dodržiavanie nariadení za „nutnosť, ktorú im nariadil štát“, nie za niečo potrebné či prospešné a zastávali voči nim skôr indiferentný postoj.

Prejavy ohrozenia v každodennom živote boli predmetom najmä pozorovaní počas výskumu. Aj keď informátori/ky tvrdili, že nepovažujú pandémiu za priveľmi ohrozujúcu v súvislosti so zdravím, v konečnom dôsledku sa niektorých základných opatrení (sociálne rozostupy, dezinfekcia) vedome či nevedome pridržiavali. Na dodržiavanie opatrení mohol mať neskôr značný dosah aj sociálny tlak, ktorý viedol informátorov/ky k rôznym reakciám a rôznemu správaniu. Informátor Adam spomenul nasledovnú skúsenosť: „*Išiel som takto minule autobusom. Nastúpil som, bolo tam možno päť ľudí plus autobusár. Nastupoval som*

na začiatkovej stanici a keď sme boli všetci v autobuse, tak sa autobusár otočil, že rúška si dajte dolu, nebudeme sa tu dusiť. Tak si všetci ľudia dali dolu rúška a v podstate takto to pokračovalo celú cestu autobusom, až pokým som nevystúpil a bol som tam jediný, čo mal rúško. A cítil som sa hrozne divne.“ (Adam, 1999)

Vplyv sociálneho tlaku a sociálnej reputácie môže súvisieť s pridržiavaním sa ochranných opatrení (Kanovský, Halamová, 2020). V uvedenej citácii informátora Adama môže byť sociálny tlak spojený skôr s nedodržiavaním opatrení. Zároveň je zrejmé, že ide o situáciu, kedy možnosť nákazy v uzavretom priestore autobusu môže byť vysoká. Mnohí/é z informátorov/iek sa pravidelne stretávali s obdobnými situáciami, kedy mohlo byť náročné dodržiavať opatrenia. Všetky tieto príklady poukazujú na skutočnosť, že prispôbenie správania pandemickej situácii mohlo byť pre mnohých náročné.

Diskusia

V etnografickom výskume a zároveň v tomto článku som sa snažila poukázať na to, aké faktory môžu ovplyvňovať vnímanie hrozby a čiastočne aj to, ako sa môže vnímanie ohrozenia v priebehu času meniť. Je pravdepodobné, že najhoršia fáza pandémie je už prekonaná, no zároveň aj v súčasnosti je stále možné pociťovať jej následky (zdravotné, ekonomické). Práve tie sa mohli objaviť až s odstupom času, preto predpokladám, že sledovať vývin situácie v lokalite i naďalej by mohlo byť veľmi podnetné. Je pochopiteľné, že krátkosť trvania môjho výskumu bola obmedzením, a preto nebolo možné pozrieť sa bližšie aj na iné

faktory spojené s problematikou, ktorej som sa venovala. Dlhším pobytom v lokalite by bolo možné vhodnejšie ozrejmiť vplyv geografického umiestnenia lokality alebo sa špecifickejšie pozrieť aj na iné faktory percepcie hrozby, ktorým som sa venovala len minimálne (napr. zdroje informácií o pandémii, vplyv emócií na percepciu hrozby alebo väčšie zameranie na osoby, ktoré cestovali za prácou do mesta). Nakoniec verím, že zaujímavé výsledky by mohli priniesť aj výskumy o priebehu pandémie z okolitých obcí v tomto regióne, ktoré možno nie sú až tak turisticky frekventované.

Záver

Väčšina informátorov/iek považovala za najohrozujúcejšie tri oblasti v období pandémie: oblasť zdravia, ekonomických istôt a ľudských slobôd. Typy ohrozenia a ich prejavy boli u každého značne odlišné. Tieto skutočnosti podporujú argument o tom, že pocit ohrozenia je sociálny jav (Douglas, Wildavsky, 1983), kedy voľba rizík môže závisieť od hodnôt, preferencií, aktuálnej sociálnej ale-

bo ekonomickej situácie a od mnohých iných faktorov. Vnímanie hrozby a potreba pridržiavania sa vládnych opatrení sa značne menili aj v priebehu času. Zmena postojov nastala u informátorov/iek po prekonaní ochorenia, po zaočkovaní sa vakcínou proti koronavírusu či v dôsledku nadobúdania informácií, ktoré viedli k prehodnoteniu hrozby pandémie. Prvotné ohrozenie zdravia sa u mnohých

informátorov/iek (nevedome) prenieslo do sféry ekonomických istôt či ľudských slobôd, a časom prestali vnímať ochorenie v dôsledku covid-19 za také ohrozujúce ako na začiatku.

Jedným zo zásadných faktorov percepcie hrozby v tejto oblasti bolo geografické umiestnenie lokality. Pandémia sa v danej lokalite nemusela šíriť rovnakým tempom ako v iných hustejšie zaľudnených oblastiach Slovenska. Je možné, že obyvatelia tu pocítovali ohrozenie zdravia len minimálne. Najväčší dosah pandémie na informátorov/ky mali vládne nariadenia, a teda ekonomické ohrozenie a ohrozenie ľudských slobôd.

V tomto príspevku bolo mojím cieľom poukázať na skutočnosť, že percepcia hrozby a odlišné reakcie na ohrozenie

v čase pandémie závisia od rôznych sociálnych, ekonomických či kultúrnych faktorov, no do veľkej miery môžu byť spojené aj so špecifickým geografickým kontextom, akým je napríklad umiestnenie lokality. Na základe kultúrnej teórie vychádzajúcej od Douglasovej (1994) a na základe empirických dát získaných terénnym výskumom, bolo mojou snahou i ozrejenie oblastí, v ktorých pandémie mojich informátorov/iek najviac zasiahla. Na základe týchto skutočností sa ukazuje, že rozdiely vo vnímaní ohrozenia počas pandémie môžu byť ovplyvnené aj spomenutým odlišným geografickým kontextom. Práve z toho dôvodu je potrebné brať do úvahy individuálnosť každej lokality pri skúmaní fenoménu, akým je napríklad pandémie.

Zoznam použitej literatúry

Brown, P. O. (2020). Studying COVID-19 in light of critical approaches to risk and uncertainty: research pathways, conceptual tools, and some magic from Mary Douglas. *Health Risk & Society*, 22(1), 1 – 14. <https://doi.org/10.1080/13698575.2020.1745508>

Bužeková, T. (2017). Ohrozenie, riziko a nebezpečenstvo: teoretické pojmy a empirický výskum na Slovensku. *Etnologické Rozpravy*. Národopisná spoločnosť Slovenska. 26(1).

Bužeková, T., & Dubravčák, J. (2021). Politizácia nebezpečenstva koronavírusu: riziko a morálka. Postoje voči vládnym opatreniam a názorom odborníkov počas prvej vlny pandémie na Slovensku. *Etnologické Rozpravy*, 28(1). 21-50.

Cypryńska, M., & Nezlek, J. B. (2020). Anxiety as a mediator of relationships between perceptions of the threat of COVID-19 and coping behaviors during the onset of the pandemic in Poland. *PLOS ONE*, 15(10): <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0241464>

Devine, D., Gaskell, J., Jennings, W., & Stoker, G. (2021). Trust and the Coronavirus Pandemic: What are the Consequences of and for Trust? An Early Review of the Literature. *Political Studies Review*, 19(2), 274 – 285. <https://doi.org/10.1177/1478929920948684>

Douglas, M. (1994). *Risk and Blame: Essays in Cultural Theory*. Routledge.

Douglas, M., & Wildavsky, A. (1983). *Risk and Culture: An Essay on the Selection of Technological and Environmental Dangers*. Univ of California Press.

Holland, D., & Quinn, N. (1987). Cultural Models in Language and Thought. In *Cambridge University Press*. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511607660>

Chochulová, G. (2022). *Percepcia hrozby a postoje k vládnym opatreniam v čase pandémie*. [Bakalárska práca]. Bratislava, 52 s.

Kanovský, M., & Halamová, J. (2020). Perceived Threat of the Coronavirus and the Role of Trust in Safeguards: A Case Study in Slovakia. *Frontiers in Psychology, 11*. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.554160>

Khosravi, M. (2020). Perceived Risk of COVID-19 Pandemic: The Role of Public Worry and Trust. *Electronic Journal of General Medicine, 17*(4). <https://doi.org/10.29333/ejgm/7856>

Miton, H., & Mercier, H. (2015). Cognitive Obstacles to Pro-Vaccination Beliefs. *Trends in Cognitive Sciences, 19*(11), 633 – 636. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2015.08.007>

Mort, J., Fux, M., & Lawson, E. T. (2015). Rethinking Conventional Wisdom: Ecological Effects on Potential Danger Preoccupation Salience. *Human Ecology, 43* (4), 589 – 599. <https://doi.org/10.1007/s10745-015-9774-9>

Saldaña, J. (2016). *The coding manual for qualitative researchers*. (Third ed.). SAGE Publications Ltd. <https://lib.ugent.be/nl/catalog/rug01:002034125>

Vacondio, M., Priolo, G., Dickert, S., & Bonini, N. (2021). Worry, Perceived Threat and Media Communication as Predictors of Self-Protective Behaviors During the COVID-19 Outbreak in Europe. *Frontiers in Psychology, 12*. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.577992>

SEBA-IDENTITA A PROCES COMING-OUT U GAY MUŽOV

Nina Čviriková

Úvod/abstrakt

V tejto eseji je mojím cieľom poukázať a pojednávať o možných problémoch seba-identity v kontexte gay mužov a procese „coming-out“. V texte pracujem s pojmom „gay muži“ ako s pojmom označujúcim mužov, ktorí sú homosexuálne orientovaní. Pod procesom „coming-out“ sa v tomto texte rozumie séria jednotlivých životných fáz, ktoré súvisia s priamym uvedomením si sexuálnej orientácie, pričom sa tento proces rozdeľuje na vnútorný coming-out a vonkajší coming-out. V prvej časti eseje nahliadam na samotný proces coming-outu u gay mužov v súvislosti s detstvom, adolescenciou a dospelým životom. Ďalej v eseji nadväzujem na problémy spojené so seba-identitou v danom procese, pričom okrajovo spomínam i problematiku coming-outu rodičom. Cieľom eseje je priblížiť verejnosti samotný a nekončiaci proces coming-outu a takisto pomocou mnou vedeného krátkeho interview poukázať na súčasnosť problematiky nie len v majoritnej spoločnosti. Esej ponúka čitateľom a čitateľkám vybrané poznatky čerpajúce z psychologickkej a antropologickej literatúry a tak približuje štádiá procesu aj na empirických príkladoch. Literatúra je vyberaná i zo starších publikácií, aby esež poukázala na vnímanie coming-outu v nedávnej minulosti, a tak si mohol čitateľ/čitateľka porovnať percepcie súčasnosti. Text má za úlohu ozrejmiť problematiku coming-outu v kontexte homosexuálnych mužov, a tak priviesť čitateľov/ky k možným úvahám nad danou problematikou.

Coming-out proces

Samotný proces coming-outu začína už v útlom detstve, pod čím môžeme rozumieť vek predškolača, kedy sa dostáva chlapec do prvého kontaktu so svojimi rovesníkmi vo svojej komunite. Už v tejto časti môžeme parafrázovať autora menom Marco Vargo (1998), ktorý vo svojej knihe rozoberá práve dynamiku uvedomenia si homosexuality u mužov. V časti, kde rozdeľuje proces coming-out na päť fáz, sa dozvedáme o počiatkových znakoch správania dieťaťa, ktoré už v detstve naznačujú, že chlapec sa vymyká mainstreamovým predstavám o jeho budúcej životnej trajektórii (chlapec vyrastie, nájde si manželku a splodí s ňou deti). Danými znakmi autor označuje napríklad hranie sa s bábikami. Ďalším argumentom však boli roly, ku ktorým sa chlapci priradováli v hrách na rodičov a deti. U chlapcov, ktorí mali tendenciu hrať matku a nie otca, sa ukázalo, že dve tretiny skúmaných chlapcov sa neskôr identifikovali ako gayovia alebo bisexuáli. Tento dlhoročný výskum, ktorý sa zaoberal hrami detí, bol vykonaný psychiatickom na UCLA Richardom Greenom (1987), ktorý vo svojej knihe opisuje už spomínaný Vargo (1998). V rámci prvej fázy coming-outu môžeme rozpoznať už prvé problémy so seba-identitou. Vargo rovnako tak opisuje výskum Richarda Troidena a rozhovory vykonané s gay mužmi, ktoré boli zamerané na vnútorný coming-out. Vo výskume bolo odprezentovaných 150 rozhovorov s gay mužmi, pričom až 72 % mužov označilo svoje rané uvedomenie homosexuality s pocitmi ako napríklad „cítim sa rozdielne od ostatných“, „nevedel som, kto som“ (Troiden citovaný Vargom, 1998). V tomto prípade môžeme čiastočne analyzovať mnou vedený rozhovor s gay mužom Kristiánom, ktorý svoj vnútorný coming-out zažil ako 17-ročný v zahraničnom kempе. Kristián opisuje svoj nekomfort v spoločných verejných mužských sprchách, kedy sa podľa jeho slov cítil zmätene a nechápal, prečo sa cíti neprijemne. Už v skorom uvedomení môžeme na základe výskumov vidieť významné problémy so seba-identitou, kedy mladí muži (vo výskume spomínaný vek okolo 12 rokov) nevedeli identifikovať, prečo sa cítia inak ako ich rovesníci. Vargo

spomína i prípad gay muža, informátora Darrella, ktorý spätne spomína na svojho najlepšieho kamaráta z detstva a opisuje, ako si až v dospelom veku uvedomil, že k nemu vlastne cítil lásku. Darrell taktiež spomína na svoje vlastné „zápase-nie“ s identitou, pričom opisuje svoje pocity a myšlienky, ktoré cítil na základnej škole, kedy mal pocit, že do kolektívu nezapadá, ale nevedel identifikovať dôvod – necítil sa hlúpy ani škaredý, ani ho nikto nešikanoval. Identifikoval sa ako iný, pretože nemal rovnaké záujmy ako jeho spolužiaci a až keď si uvedomil, že je gay, všetko mu do seba zapadlo (Vargo, 1998).

Samotný proces coming-outu býva psychicky náročný, o čom svedčia i štatistické výsledky spojené so samovraždami gay mužov (Vargo, 1998), no tieto a iné problémy seba-identity sa pokúšam priblížiť v ďalšej časti tejto eseje. Daný problém Vargo nazýva i problémom sociálnych bariér k sebaoznaniu (Vargo, 1998, s. 13). No to, ako gay muži zisťujú, že môžu byť alebo že sú homosexuálne orientovaní, sa líši. Poznáme niekoľko štádií či spôsobov zistení, kedy napríklad Vargo spomína, že gay muži prvotne objavujú svoju homosexualitu v predstavách a nočných snoch. Tieto sny môžu častokrát viesť k zmäteniu, úzkostiam a psychickým problémom. Rovnako tak k tomu môže viesť prípad, kedy jednotlivec svoje predstavy o homosexuálnom styku či vzťahu popiera a zachádza tak až do nenávisť svojich vlastných pocitov a vyhýba sa akýmkoľvek témam o sexualite a v mnohých prípadoch predstavy označuje ako nechutné a neprirozené. Ďalšou fázou vnútorného coming-outu býva hľadanie informácií o tom, čo daný človek cíti – snaží sa nájsť príčinu svojich pocitov v literatúre, filmoch či príbehoch iných ľudí. 15 % gay mužov práve vďaka takýmto informáciám zistí, že sú homosexuálne orientovaní ešte pred prvou skúsenosťou s iným mužom (Vargo, 1998). Tieto a vyššie spomenuté udalosti a pocity Vargo označuje ako „pred-coming-outové roky“.

Druhým štádiom je fáza, v ktorej si gay muž začne osvojovať definíciu homosexuality. Zohľadňovaný je tiež kultúrny kontext, spoločnosť a rodina, v ktorej gay

muž vyrastá. Vargo tvrdí, že existujú dve reakcie priznania si svojej homosexuality. Prvou je pocit oslobodenia, kedy jedinec pociťuje šťastie zo svojho „priznania“, ktoré vo svojom blízkom kruhu priateľov zažil aj Kristián, ktorý verejne priznal svoju sexuálnu orientáciu priateľom, pričom sa stretol s pozitívnymi reakciami. Druhou reakciou môže byť pocit smútku, depresie a prílišného premýšľania, ktoré vedie k úzkostiam. To, ako sa jedinec vyrovnáva s druhou fázou coming-outu do veľkej miery ovplyvňuje spoločnosť a rodina, v ktorej vyrastá. Hetrick a Martin (1987) tvrdia, že najbežnejšou a zároveň najpotrebnejšou copingovou stratégiou u homosexuálov je naučenie sa homosexualitu skrývať. Stratégiu utajovania môžeme takisto spomenúť pri svojom informátorovi Kristiánovi, ktorý mal strach z priznania si svojej homosexuality, a teda prvotne presviedčal svojich kamarátov o tom, že ho priťahujú ženy. Kristiánovi kamaráti však jeho homosexuálnu orientáciu podľa jeho slov prehliadli už dávnejšie a následne Kristiána nepriamo dostávali otázkami do situácií, kedy svoju sexuálnu orientáciu pod nátlakom priznal.

Hetrick a Martin (1987) teda tvrdia, že homosexuálni jedinci musia neustále pred spoločnosťou kontrolovať svoje chovanie a rozprávanie, reakcie či dokonca ich výber oblečenia, aby neboli odsúdení. Stratégia tajomstiev je však v oblasti identity bežná, čo naznačuje v raných výskumoch i sociológ Georg Simmel (1906). Tajomstvo sa tak stáva akýmsi sociálnym nástrojom vedúcim buď k solidarite, alebo oddialeniu blízkosti priateľstiev, vzťahov, rodiny. Ľudia sa následne delia na dva tábory a teda na ten, v ktorom tajomstvo poznajú a ten, v ktorom nie (Simmel, 1906). Spomínané sú takisto prípady, kedy sú v manželstve homosexuálny muž a heterosexuálna žena už z vyššie spomínaného dôvodu sebazapierania. Priznanie si, že je muž homosexuál, je druhým štádiom v procese coming-outu, pričom v tejto fáze muž nemusí mať explicitne skúsenosti s iným mužom. Týmto nadväzujem na tretie štádium, ktorým je podľa Varga (1998) exploračia a experimentácia. Po tom, ako muž prijme skutočnosť, že

je homosexuál, sa začne zaujímať o život gayov. Najľahší spôsob, ako preskúmať či nájst iných gay mužov, je vstúpiť do gay komunity. Tu môžeme hovoriť i o pozitívnom vplyve kolektívnych stretnutí na jedince, kedy sa gay muž v komunite môže cítiť prijatý, vytráca sa pocit inakosti, prichádza socializácia a pochopenie od ľudí, ktorí si prechádzajú rovnakými fázami. Gay muž je v tejto fáze otvorený experimentom s rovnakým pohlavím, pričom sa mu viac a viac načrtáva obraz svojej identity.

Štvrtou fázou je verejný coming-out. Richard Troiden (1979) vo svojom výskume zistil, že 9 z 10 gay mužov sa cítili šťastnejšie po svojom verejnom coming-oute, kedy pociťovali slobodu. Tu však musíme zohľadniť, komu gay muži o svojej orientácii povedali, pričom najčastejšou voľbou sú práve iní homosexuáli, u ktorých je očakávaná pozitívna reakcia. V opačnom prípade sa práve naopak môžu homosexuálne orientovaní muži stretnúť s nepochopením, odsúdením a moralizovaním. Muž, ktorý je homosexuálne orientovaný, sa principiálne najčastejšie zdôverí človeku, u ktorého očakáva pozitívnu reakciu, čo ho motivuje zdôveriť sa s touto informáciou i ďalším ľuďom. V prípade Kristiána, ako sám tvrdí, bolo zaujímavosťou to, ako ho vníma okolie. To opisuje na situácií, kedy sa ho kamarát opýtal či je gay, alebo bisexuál. V jeho prípade teda nebolo možnosťou, že by ho kamarát vnímal ako heterosexuálneho, a to len kvôli Kristiánovmu chovaniu. Túto skúsenosť označuje ako obrovskú krízu identity. Pozitívne reakcie následne negujú reakcie negatívne. To však môže nastať i v opačnom prípade, no ako som už spomínala, signifikantnou premennou je kultúrny kontext a prostredie, v ktorom sa gay muž nachádza.

Poslednou časťou coming-outu podľa Varga je integrácia. V tejto fáze je muž stotožnený so svojou sexuálnou orientáciou a je plne pripravený integrovať svoje emócie a osobné schopnosti do vzťahu s mužom. Muž pociťuje prirodzenejšiu potrebu zúčastňovania sa napríklad politických aktivít pre podporu LGBTQIA+ komunity, nie je to však pravidlom.

Vargo (1998) výstižne a explicitne opísal jednotlivé fázy procesu coming-outu na príkladoch niekoľkých výskumov. Jednotlivé opisy určite nie sú aplikovateľné na každého homosexuálneho jedinca, ale pomáhajú a približujú podobné procesy, ktorými si gay muži prechádzajú. Procesy coming-outu, ako som už spomínala a ako spomína i Helen Sauntson (2018), sú riadené kultúrou, v ktorej gay

muž žije a takisto nie vždy coming-out pozitívne vplýva na jedinca a nie vždy sa ním zbaví pocitu viny a hanby. V danom procese môžeme vidieť množstvo podobností, no takisto aj veľa rozdielov. V rurálnych oblastiach sa častejšie môžeme stretnúť s negatívnou konotáciou vnímania homosexuality, a naopak v oblastiach metropolitných sú častokrát problémy minimálne (Vargo, 1998).

Coming-out a rodičia

V tejto časti sa pokúsím v krátkosti opísať možné problémy pri oboznámení rodičov o sexuálnej orientácii gay mužov. Vráťim sa teda k mužom v adolescentom veku a k ich seba-identite. Nie je neznámou informáciou, že gay muži sú nie len marginalizovaní a segregovaní, ale sú častokrát i fyzicky a psychicky napádaní kvôli svojej sexuálnej orientácii, čo je možné vidieť v redakčných správach, príspevkoch na sociálnych sieťach či priamo od gay mužov, ako v prípade mnou vedeného interview s Kristiánom. V procese gay coming-outu adolescenti vyhľadávajú podporu v gay komunitách, no podporu často nenájdu v základnej sfére života – ich domove. Práve o tejto problematike coming-outu pojednáva Ritch C. Savin-Williams (2001), ktorý reflektuje nad rozdielnosťou homosexuálnych a heterosexuálnych adolescentov. Výstižne poukazuje na to, že žiaden heterosexuálny muž nepotrebuje svojich rodičov oboznámiť, že je heterosexuálne orientovaný. Autor vo svojej knihe takisto spomína niekoľko štúdií, ktoré spočívajú v negatívnych a pozitívnych reakciách oboch rodičov na coming-out

homosexuálneho syna. Na základne týchto informácií autor vytvoril najčastejšie obavy coming-outu rodičom, medzi ktoré patrí napríklad strach zo straty bydliska, fyzické násilie od rodičov, umiestnenie do psychiatrickej inštitúcie, zosmiešňovanie, šikana a iné. Na základe týchto zistení autor takisto vytvoril niekoľko rád pre homosexuálne orientovaných jednotlivcov o tom, ako a kedy povedať rodičom o svojej orientácii a takisto spísal niekoľko tipov pre rodičov gay detí (Savin-Williams, 2001). Mnohí mladí gayovia sa stretli s nepochopením, kedy ich rodičia po priznaní homosexuality označili sexuálnu orientáciu ako „fázu“, ktorá neskôr pominie. V neposlednom rade sa gay muži v rodine stretávali s negatívnou konotáciou pri témach súvisiacich s homosexualitou (Vargo, 1998).

Práve týmto krátkym priblížením strachu z coming-outu rodičom je mojím cieľom poukázať na možné problémy so seba-identitou. Práve strach z nepochopenia okolia a najmä blízkych priateľov a rodiny môže vzbudzovať pochybnosti o sebe samom.

Problémy spojené so seba-identitou

Seba-identitu môžeme definovať ako možné odpovede na otázku: „kto vlastne som“, ktorú si Kristián počas interview neustále pokladal. V súvislosti s identitou osobnosti môžeme však naraziť na nekonečné kvantum problémov, ktorým môže homosexuálny muž čeliť na každodennej báze. Seba-koncepcia priamo súvisí so samotným procesom coming-outu. Ak muž pociťuje sexuálnu atraktivitu k inému mužovi, môže sa identifikovať ako gay. Ak však pociťuje rovnaké emócie

a príťažlivosť k mužovi a takisto k žene, môže sa identifikovať ako bisexuál. Tieto pocity však môžu byť fluidné, a tak môžu nastávať pochybnosti v samotnej sexuálnej orientácii. Timothy McCajor Hall (2009) viedol svoj výskum pomocou naratívnych metód, pričom jedným z cieľov bolo zistiť, ako sa identifikujú napríklad bisexuálni muži. Vo svojom texte hovorí o bisexuáloch ako o mužoch, ktorých sexuálne príťahujú obe pohlavia rovnako, no buď k ženám alebo k mužom

pocitujú i emočné väzby. Muži bisexuáli sa takisto definovali ako heterosexuáli, ktorí majú občasný sex s mužom (Hall, 2009). Bisexualita sa na počiatku 20. storočia označovala ako androgýnia, ktorá mala byť psychickým stavom človeka, za čím stojí z veľkej časti Sigmund Freud a Havelock Ellise a až o desiatky rokov neskôr bol prijatý pojem bisexualita ako sexuálna príťažlivosť obomi pohlaviami, o ktorý sa zaujímal napríklad Kateřina Beňová a kol. (2007).

Jedným z problémov seba-identity v súvislosti s coming-outom môže byť práve fluidná sexuálna orientácia, ktorá nie je ustálená, nakoľko samotné pocity každého jedinca sú nestále a premenné. V prípade Kristiána, ktorý sa pôvodne označoval ako bisexuál, bola však podľa jeho tvrdení bisexualita vnímaná ako predpríprava na homosexuálny coming-out, pretože pociťovať príťažlivosť aj ku ženám nebolo natoľko kontroverzné. To sa však znovu odzrkadlilo na jeho už spomínanej kríze identity. Kristián si niekoľko rokov pokladal otázku, kto a čo vlastne je.

A teda ďalším významným problémom je seba-identita v kultúrnom a sociálnom kontexte. Vzhľadom na citlivosť danej témy sa v tomto prípade muž môže definitívne identifikovať ako gay, no tu môžu vyvstávať problémy identifikácie sociálnej. Aj po tom, ako muž absolvuje verejný coming-out, každý zainteresovaný človek ho môže vnímať rozdielne, čo môže byť dôvodom rozmanitosti každé-

ho z coming-outov. Homosexuálne orientovaný muž môže samého seba definovať ako gay, ktorý je proaktívny v politických a verejných diskusiách o gayoch, ale keď príde do určitej skupiny ľudí (napríklad k rodičom), môže sa strátiť všetkých debát o homosexualite z dôvodu nepochopenia. Gay muž sa inak správa, keď sa nachádza v komunite LGBTQIA+ ľudí a iné správanie vykazuje napríklad v práci či škole, kde chýba istota pochopenia. Práve strach z nepochopenia, odsúdenia či šikany vzbudzuje u homosexuálneho jedinca pocity viny, úzkosti a ďalšie psychické problémy, ktoré spomínal aj informátor Kristián, kedy svoj problém so seba-identitou označil ako dôvod jeho úzkosti a depresie. Vargo (1998) pojednáva vo svojej knihe i o samovraždách spojených práve s coming-outom u tínedžerov, ktoré sú dvoj až trojnásobne častejšie ako u heterosexuálnych jedincov. Práve adolescenti pociťujú zlyhanie napríklad voči cirkvi, kedy sa označuje homosexualita za hriech (Vargo, 1998).

V interview som využila metódu naratívneho príbehu (life history), v ktorom mi informátor priblížil svoj vlastný coming-out v rómskej komunite (sám bol Rómom), ktorý považoval za nesmierne psychicky náročný, nakoľko v jeho kultúrnom kontexte nebola homosexualita prístupná. V tomto prípade nastávala i otázka seba-identity, pričom sa informátor počas svojho života neustále pýtal sám seba, kým vlastne je. Jeho identita bola nejasná i v čase rozhovoru.

Záver

V tejto eseji bolo mojou snahou priblížiť päť fáz procesu coming-out u gay mužov a poukázať na to, že daný proces a seba-identita sú neoddeliteľnou súčasťou a intervalom každého homosexuálneho muža. Mojim cieľom bolo takisto zdôrazniť viaceré komplikácie, psychické a sociálne nátlaky, ktorým gay muži každodenne čelia. V neposlednom rade je mojou úlohou upriamiť pozornosť na skutočnosť, že coming-out je nekončiaci proces, nakoľko homosexuálne orientovaný človek počas svojho života kontinu-

álne spoznáva množstvo nových ľudí, pri ktorých vždy znovu zažíva svoj vlastný coming-out.

Problémy so seba-identitou nielen v rámci samotnej orientácie, ale i vo svojich či cudzích sociálnych kruhoch gay muži zažívajú neustále, čo môže a častokrát vedie k rôznym psychickým problémom, ktoré môžu mať devastčné následky. V rámci eseje bolo v mojom záujme taktiež pojednávať nad nastavením spoločnosti a tým, ako vníma ľudí inej sexuálnej orientácie, v tomto prípade gay mužov.

Použitá literatura:

Beňová, K. (2007). *Analýza situace lesbické, gay, bisexuální a transgender menšiny v ČR*. Praha: Úřad vlády ČR.

Goldman, L., & Huckaby, J. M. (2007). *Coming Out, Coming In: Nurturing the Well-Being and Inclusion of Gay Youth in Mainstream Society* (1st ed.). Routledge.

Hall, T. M. (2009). *Stories from the Second World. The Story of Sexual Identity*, 51 – 78.

Hammack, P. L., & Cohler, B. J. (2009). *The Story of Sexual Identity: Narrative Perspectives on the Gay and Lesbian Life Course (Sexuality, Identity, and Society)* (Illustrated ed.). Oxford University Press.

Kimmel, M. S., & Plante, R. F. (2004). *Sexualities: Identities, Behaviors, and Society* (1st ed.). Oxford University Press.

Rhoads, R. (1994). *Coming out in College: The Struggle for a Queer Identity*. Praeger.

Sauntson, H. (2018). *Language, Sexuality and Education*. Cambridge University Press.

Savin-Williams, R. C. (2001). *Mom, Dad I'm Gay: How Families Negotiate Coming Out* (1st ed.). Amer Psychological Assn.

Vargo, M. E. (1998). *Acts of Disclosure (Haworth Gay & Lesbian Studies)*. Routledge.

Green, R. (1987). *The "sissy boy" syndrome and the development of homosexuality*. New Haven, CT: Yale University Press.

Troiden, R. (November 1979). Becoming homosexual: A model of gay identity acquisition. *Psychiatry* 42: 362-373

Hetrick, E., and Martin, D. (1987). Developmental issues and their resolution for gay and lesbian adolescents. *Journal of Homosexuality* 14: 25-43.

Simmel, G. (1906). The Sociology of Secrecy and of Secret Societies. *American Journal of Sociology*, 11(4), 441 – 498.

THE CULTURAL ECONOMY OF PROTEST IN POST-SOCIALIST EUROPEAN UNION. VILLAGE FASCISTS AND THEIR RIVALS

London and New York: Routledge 2021, 211 strán.

Napriek viac ako trom desaťročiam, uplynutým od kolapsu totalitného ideokratického režimu, ktorý dôsledne izoloval spoločenské vedy v krajinách štátneho socializmu od západnej vedeckej tradície a západného akademického prostredia, stále nie je obvyklé, aby aj slovenskí sociálni a humanitní vedci publikovali knižné monografie v prestížnych medzinárodných vydavateľstvách. Jednou z výnimiek je Juraj Buzalka, ktorý v roku 2021 publikoval v edícii *Routledge Studies in Anthropology* monografiu *The Cultural Economy of Protest in Post-Socialist European Union* s podtitulom *Village Fascist and their Rivals*. V tejto súvislosti je vhodné poznamenať, že ide už o druhú autorovu vedeckú monografiu vydanú prestížnym medzinárodným vydavateľstvom. Obe monografie sú ponorom do sociálnej reality transformujúcich sa postkomunis-

tických spoločností stredovýchodnej Európy, ktoré Juraj Buzalka dlhodobo pozoruje ako obyvateľ tohto regiónu, a kde realizoval viacero dlhodobých aj kratších terénnych výskumov v rámci rôznych výskumných projektov. Recenzovaná monografia je tak vlastne ilustráciou jeho intelektuálneho putovania od dizertačného výskumu realizovaného v juhovýchodnom Poľsku až k mnohoročnému štúdiu súčasných sociokultúrnych a socioekonomických procesov na rozhraní politickej a ekonomickej antropológie. Metaforicky povedané, intelektuálneho putovania od vydavateľstva LIT Verlag k Routledge. Dôležité je taktiež podčiarknuť, že Buzalka v súlade so svojimi bádateľskými záujmami vytrvalo publikuje čiastkové vedecké štúdie v rôznych sociálnovedných časopisoch, zborníkoch aj editovaných monografiách, a to domá-

cich aj zahraničných, a populárnejšie ladené eseje skôr v časopisoch spoločenského zamerania.

Ide predovšetkým o Slovensko, Poľsko a Ukrajinu. Takýto bádateľský záber mu umožňuje študovať aktuálne sociálne transformácie spoločností, ktoré sú vzájomne blízke aj vzdialené. Cieľ práce sa týka nedávnej, „transformačnej“ minulosti s množstvom podobných až identických fenoménov, turbulentných dejín „divného“ 20. storočia až po historicky vzdialenejšie počiatky modernizačných transformácií na geografickom predele viacerých monarchistických impérií. Umožňuje komparatívnu perspektívu navzájom sa podobajúcich a zároveň odlišných spoločností, ktoré si ale prešli spoločnou dramatickou historickou skúsenosťou komunistického (sovietkeho) sociálneho experimentu a následnej, taktiež historicky bezprecedentnej transformačnej skúsenosti.

Popri stručnom úvode sa monografia skladá z ôsmich relatívne autonómnych častí, z ktorých niektoré nadväzujú na Buzalkove nedávne aj staršie publikácie. Ide o kapitoly *Kultúrna ekonómia protestu*, *Post-roľnícky dom*, *Etnicita a domestikovaná ekonómia*, *Robotníci a transformácia*, *Kultúra života verus „systém lži“*, *Romantické vodcovstvo*, *Dedinskí fašisti a progresívni populisti*. Publikáciu uzatvára *Záver*, ktorý autor nazval *Post-roľnícky integralizmus a liberálna otázka*. Dôležité je to, čo tieto texty s rôznorodým problémovým zameraním spája, a to, ako Juraj Buzalka uvažuje o post-socialistickej spoločnosti a o sociálnych transformáciách.

Autor sa v publikácii zameriava na segment slovenskej spoločnosti spojenej s vidiekom, či už reálne, teda sídelne, alebo skôr mentálne a kultúrne, na dôležitú skupinu občanov, ktorá uviazla medzi dvoma svetmi: rurálnym a urbánnym. Identitu týchto ľudí Buzalka charakterizuje ako post-roľnícku. Tvrdí, že reálna moc v spoločnosti by mala byť definovaná v jej rámci. Východiskom k analýze post-roľníckych spoločností je autorovo stanovisko, že reakčné aj progresívne protestné hnutia sú odvodené od času odolávajúcich agrárnych črt socialistickej modernity. Musia byť analyzované

mimo dosahu súčasnej fázy neoliberalného kapitalizmu a jeho krízy. Juraj Buzalka cez etnografickú optiku sleduje vzájomné pôsobenie post-roľníckych modelov ekonomického a politického správania determinovaných štátnym socializmom a vo vzťahu k európskemu projektu. Zdôrazňuje, že jeho perspektíva sa vyhýba zjednodušeniam dominantného post-socialistického diskurzu ako je napríklad bližšie nešpecifikované dedičstvo totalitarizmu, semi-periférne postavenie post-socialistických spoločností vo svetovom kapitalistickom systéme alebo nedostatky post-totalitnej tranzície smerujúcej k liberálnym demokraciám. Buzalka argumentuje, že perspektíva kultúrnej ekonómie protestu je vhodnejšia pre uchopenie paradoxu rozširovania európskeho projektu ako nositeľa aktuálneho spoločenského progresu a súčasne kultúrnej traumy post-roľníckych spoločností.

Recenzovaná kniha je výpoveďou o závažných spoločenských problémoch, ich príčinách a dôsledkoch. Je čitateľsky prístupná, určite nie je určená iba v akadémii pôsobiacim sociálnym vedcom, ale každému, kto je motivovaný záujmom o sociokultúrne procesy prebiehajúce vo vnútri post-socialistických spoločností. Nakoniec, autor je esejistom s vycibreným štýlom, no v tomto prípade je to ťažké posúdiť, keďže sa to vzťahuje k jeho anglicky písaným textom. V každom prípade minimálne záver je formulovaný takýmto ľahkým, ale čitateľsky vďačným spôsobom. A zároveň je znepokojujúca, keďže sa venuje mnohým závažným spoločenským problémom. Spája základné prístupy, ako osloviť zaujatého čitateľa: kladie znepokojujúce otázky a ponúka inšpiratívne vysvetlenia a interpretácie. Autor sa pri nich opiera o rozsiahlu odbornú spoločenskovednú literatúru nielen k problematike post-socializmu, populizmu a sociálnych hnutí a na jej základoch ponúka svoje postrehy a vysvetlenia. Konceptie post-agrárnych spoločností a ich problematiky rozpracovali v minulosti viacerí autori, no Buzalkova kniha prináša nový pohľad na problematiku, novú analytickú kvalitu aj originálnu perspektívu a interpretácie.

Kvalita Buzalkovej monografie je podnetom k ďalšiemu bádaniu v širšej oblasti sociálnych vied o problémoch, ktoré analyzuje a interpretuje. Snáď môžeme dúfať, že bude stimulovať pokračujúci záujem o analýzu spoločností východnej Európy aj v antropologických akademických

komunitách. Zároveň je inšpiráciou aj pre antropologičky a antropológov pracujúcich mimo známych akademických centier globálneho Západu, aby sa usilovali o prezentáciu výsledkov svojho bádateľského úsilia aj v prestížnych vydavateľstvách vedeckej literatúry.

Juraj Podoba

Anthropologica Slovaca

Ročník 2 • Číslo 1

Vydala © 2024 Slovenská asociácia sociálnej antropológie v Bratislave
Vychádza dvakrát ročne.

Sádzané písmami Arnhem a Neue Haas Grotesk.
Dizajna a zalomenia © Dominika Valentovičová

Redakčná rada

Šéfredaktorka: Elena Sims Fejdi
Redakcia: Danijela Jerotijević, Luboslava Hloušková,
Katarína Očková, Filip Boberić, Katarína Böhmová

Jazykové korektorky

Dominika Vícenová

www.antropologia.sk
www.anthropologicaslovaca.sk

ISSN 2730-0579